

Daarmee heeft Dupuis het belang van het concept psychomachie al bewezen, maar het was beter geweest als juist in dit boek het concept door een degelijke theoretische onderbouwing ook bruikbaar werd gemaakt voor het beoogde publiek – de interpretaties bestonden immers al en het bestaansrecht van het boek ligt voor een groot deel in de aanvullingen daarop. Zijn pionierswerk heeft niettemin geresulteerd in een boek dat voor veel mensen een kennismaking met de psychomachie zal betekenen. Hopelijk zal Dupuis' in zijn voorwoord uitgesproken wens dat het zal leiden tot 'verder overleg op het gebied van de psychomachische verhaalliteratuur' bewaarheid worden, en zal de psychomachie niet alleen een gefundeerde plek veroveren in het letterkundig onderzoek, maar ook de verdere uitdieping krijgen die ze verdient.

Miriam Rasch

Tussen twee werelden : het gevoel van ontheemding in de postkoloniale literatuur / onder red. van Theo D'haen en Peter Liebrechts. - Leiden : Opleiding Talen en Culturen van Zuidoost-Azië en Oceanië, 2001. - XII, 240 p. : ill. ; 21 cm. - (Semaian, ISSN 0924-4840 : 21)
ISBN 90-73084-21-0 Prijs: f40,-

Op de laatste bladzijde van het boek schrijft een van de twee redacteuren van deze bundel dat de identiteitscrisis die het gevolg is van het botsen van twee culturen, zich niet langer beperkt tot een aantal exclusieve groepen of landen, maar een mondiaal probleem is geworden. Monoculturen bestaan niet meer. Door de enorme migratie in de twintigste eeuw is de hele wereld in een multiculturele samenleving veranderd. Dat heeft consequenties voor de literatuur – er wordt op een nieuwe manier literatuur geschreven – en voor de bestudering ervan – oudere literaire werken, in het bijzonder de canon, worden op een nieuwe manier geanalyseerd en geïnterpreteerd.

De algemene conclusie die men uit de dertien bijdragen in deze bundel kan trekken, is dat van migratie niemand gelukkiger wordt. Wie in vroeger tijden het vaderland verliet om zijn geluk te beproeven in de kolonie, werd daar een ander mens. Hoezeer hij ook probeerde aan zijn Europese normen en waarden vast te houden, het lukte niet. De andere cultuur drong zich onweerstaanbaar in zijn wereld binnen en ondermijnde oude en bestaande zekerheden. Nog groter was de invloed die de kolonisator uitoefende op de gekoloniseerde. Diens cultuur werd vanaf het begin inferieur geacht aan de Westerse en dus hardhandig aangetast. Onder de vlag van de modernisering werden Westerse 'universele waarden' in de plaats gesteld van traditionele zeden en gewoonten die – in de ogen van de overheerser – de inheemse bevolking in haar ontwikkeling belemmerden. Na de dekolonisatie kon men in de voormalige kolonië de Westerse erfenis niet meer van zich afschudden, terwijl in de oude moederlanden de koloniale verhoudingen in een nieuwe vorm terugkeerden: in de houding die de inwoners van het gastland toonden ten opzichte van de migranten, de nieuwkomers, waarbij het er niet toe deed of ze nu uit een voormalige kolonie dan wel uit een ander niet-Westers land afkomstig waren. Het gevolg: overal leven tegenwoordig mensen tussen twee werelden; mensen die zich ontworteld voelen en op zoek zijn naar een nieuwe identiteit. Eén van de manieren om zo'n nieuwe identiteit te construeren is de literatuur.

Migratie mag dan niet gelukkig maken, het levert parallel aan het bekende adagium 'an unhappy childhood is a writers goldmine' wel mooie literatuur op. In deze bundel zijn enkele moderne klassiekers uit de postkoloniale literatuur zoals V.S. Naipauls *The enigma of arrival* (1987), Toni Morrisons *Beloved* (1987) en Derek Walcotts *Omeros* (1990) onderworpen aan een analyse, waarin het gevoel van ontheemding en de identiteitscrisis die er het gevolg van is, centraal staan. Onder de dertien bijdragen zijn er vier die betrekking hebben op de Nederlandse letterkunde. Drie gaan over een afzonderlijk auteur, een heeft betrekking op een groep: de nieuwe Marokkaans-Nederlandse auteurs; alle vier laten ze zien hoe verschillend het gevoel van ontheemding zich in het leven en werk van migranten kan openbaren.

De eerste auteur die aan de orde komt, is geen migrant maar een slachtoffer van het koloniale systeem. Soewarsih Djojopoespito is een Indonesische vrouw die opgroeide in het vooroorlogse Nederlands-Indië. Het was haar Westerse opvoeding die ervoor verantwoordelijk is,

dat zij in het conflict tussen de koloniale overheerser en de gekoloniseerde bevolking aansluiting zocht bij de Indonesische onafhankelijkheidsstrijd. Maar diezelfde oriëntatie op het Westen vervreemde haar van haar eigen volk. Zelfs als ze in haar moedertaal schreef – het Sundanees – schemerde het Nederlands tot in de zinsconstructie er nog door heen. Haar bekendste werk schreef ze dan ook in het Nederlands, de taal van de overheerser. In de roman *Buiten het gareel* (1940) vertelt zij het autobiografische verhaal van twee idealistische onderwijzers die zonder steun en vaak zelfs met tegenwerking van het koloniale bewind, les geven op vrije scholen, waar het onderwijs op nationale leest is geschoeid. Maar nadat Indonesië in 1949 een zelfstandige republiek is geworden onder leiding van Sukarno, komt Soewarsih opnieuw buitenspel te staan. In het nieuwe Indonesië vond zij geen gehoor voor haar Westerse ideeën over emancipatie en democratie. Gerard Termorshuizen maakt duidelijk dat hoewel zij emotioneel verbonden bleef met haar geboorteland, zij door haar intellectuele ontwikkeling van haar landgenoten vervreemd raakte en zich door hen voelde afgewezen.

Frank Okker beschrijft het tragische leven van Willem Walraven die als soldaat vanuit Nederland naar Nederlands-Indië trekt en zich daar in de positie van ontheemde manoeuvreert door zijn huwelijk met een Sundanese vrouw. Krampachtig hield hij vast aan zijn Nederlandse herkomst – rijst weigerde hij te eten, hij hield het bij erwtensoep, zuurkool en rolpens –, maar door zijn huwelijk raakte hij in een isolement. Walraven is een mooi voorbeeld van een Europeaan die zich onmogelijk maakte, omdat hij door zijn gedrag het koloniale systeem in de grondslagen aantastte. In de laatste, meer algemene bijdrage over koloniale en postkoloniale literatuur wijst Theo d’Haen erop, dat het ‘natuurlijke’ gezag van de kolonisator met name berustte op de absolute en onoverbrugbare kloof tussen de Europeanen en de inheemse bevolking. Vandaar dat er een taboe rustte op elke vorm van ‘going native’, seksueel, sociaal of cultureel. Niet het authentiek inheemse leven vormde een bedreiging voor de Europeanen – integendeel dat verscherpte alleen maar het contrast tussen de twee culturen –, maar het waren de mengvormen waar men beducht voor was. ‘De meest verwerpelijke figuren in veel negentiende- en vroeg-twintigste-eeuwse koloniale literatuur zijn dan ook niet de “zuivere inboorlingen”, maar wél de halfbloeden, het zichtbare resultaat van Europese “backsliding” ofwel Europees tekortschieten op moreel vlak’ (p. 234). Het is de tragiek van het leven van Walraven dat hij voelde dat hij door zijn huwelijk uitgestoten werd uit de kring van zijn landgenoten.

Een heel ander probleem stelt Eep Francken aan de orde, als hij aandacht vraagt voor de ‘onbekendste Nederlandse bestseller’, de roman *Bart Nel, de opstandeling* van J. van Melle. Ook Van Melle is een migrant. Geboren en getogen in Zeeland verhuist hij rond zijn twintigste naar Zuid-Afrika, waar hij zich in korte tijd volkomen op zijn plaats voelt. Hij kiest met hart en ziel voor de identiteit van de Afrikaner. Wat dat aangaat lijkt hij een migrant zonder problemen. Maar als hij gaat schrijven, lijkt hij niet te kunnen kiezen tussen het Afrikaans en het Nederlands. Hij heeft al enkele werken in het Afrikaans op zijn naam staan, als hij in 1937 zijn meesterwerk publiceert, in Nederland en in het Nederlands. In ons land kent het een bescheiden succes. Daarop besluit Van Melle het boek te vertalen en in 1942 verscheen de roman in het Afrikaans. Aanvankelijk was het in Zuid-Afrika ook geen bestseller, maar daarin kwam in de jaren zestig van de vorige eeuw verandering. Sinds dat jaar is het boek een-en-twintig keer herdrukt en geldt het in de Afrikaanse literatuurgeschiedenis als een klassieker. Als auteur van *Bart Nel* leeft Van Melle (die in 1953 overleden is) nog steeds in twee werelden. In de ene is hij beroemd, in de andere kent men hem niet. Het antwoord op de vraag hoe dat mogelijk is, zoekt Francken in eerste plaats in de verschillen in ontwikkeling tussen de Afrikaanse en de Nederlandse literatuur.

Identiteitsproblemen staan ook centraal in het werk van jonge Marokkaans-Nederlandse auteurs. Ton Anbeek behandelt vier schrijvers van Marokkaanse afkomst: Mustafa Stitou, Hans Sahar, Hafid Bouazza en Abdelkader Benali. Zij werden door de kritiek wisselend besproken en in de waardering van hun werk speelde hun afkomst vaak een doorslaggevende rol. Ton Anbeek waarschuwt ervoor dat wanneer zij zich te nadrukkelijk als allochtone schrijvers presenteren, zij daarvan op korte termijn kunnen profiteren, maar het gevaar over zich afroepen te worden gemarginaliseerd en daardoor geen volwaardige plaats krijgen in de Nederlandse literatuurgeschiedenis. Ze moeten integreren.

Tussen twee werelden is een boeiende bundel met uiteenlopende bijdragen over een fenomeen

dat steeds belangrijker lijkt te worden: de postkoloniale literatuur waartoe ook de migrantenliteratuur behoort. De verscheurdheid die het gevolg is van migratie, de botsing van verschillende culturen, het gevoel van ontheemding, de noodzaak van een nieuwe identiteit en de daaruit voortvloeiende behoefte aan nieuwe mythen en herschrijving van de geschiedenis – het zijn allemaal aspecten van een nieuwe literatuur die in Nederland nog maar net van de grond is gekomen. Naar mijn mening kunnen de Marokkaans-Nederlandse auteurs de oproep van Anbeek om te integreren daarom met een gerust hart aan zich voorbij laten gaan. Zij hoeven zich over marginalisering absoluut geen zorgen te maken. Er is geen profetische blik voor nodig om te voorspellen dat migrantenliteratuur zich ontwikkelt tot een van de belangrijkste stromingen in de hedendaagse Nederlandse letterkunde.

Olf Praamstra

Signalementen

Ferguut / ed. [with an introd.] by David F. Johnson and Geert H.M. Claassens. - Cambridge : Brewer, 2001. - 272 p. ; 23 cm. - (Dutch romances ; vol. 2) (Arthurian archives, ISSN 1463-6670 ; 7)
ISBN 0-85991-605-7 Prijs: £ 40,00

Als deel VII in de serie Arthurian Archives, die onder redactie van Norris J. Lacy staat, hebben David Johnson en Geert Claassens de *Ferguut* uitgegeven en van een Engelse vertaling voorzien. Zij zetten daarmee het waardevolle werk voort dat zij zijn begonnen met een editie en vertaling van de *Walewein* (eerste uitgave druk 1992; verbeterd herdrukt als Arthurian Archives VI). Zo wordt de internationale Mediëvistiek wederom in de gelegenheid gesteld kennis te maken met een intrigerende Middelnederlandse Arturroman. Het zou mooi zijn als de *Ferguut* dankzij deze uitgave dezelfde belangstelling zou ondervinden als de *Walewein* de laatste jaren ten deel gevallen is.

In hun beknopte inleiding presenteren Johnson en Claassens geen resultaten van eigen onderzoek. Hun introductie van de *Ferguut* steunt volledig op de secundaire literatuur, waarbij een hoofdrol weggelegd is voor de studies van Willem Kuiper. In overeenstemming met diens opvattingen stellen de editeurs dat de *Ferguut* het werk is van twee dichters, een vertaler (tot en met vs. 2592, op basis van een Oudfranse bron) en een bewerker (die bij gebrek aan een legger op zijn geheugen steunde om de tekst af te ronden), en dat Arnulf IV van Oudenaarde een plausibele opdrachtgever is voor de vervaardiging van de roman. Naast deze kwesties bespreken de editeurs de datering van het werk (eerste helft dertiende eeuw) en de verhouding tot het Oudfranse origineel (de *Ferguut* is een bekortende, vereenvoudigende bewerking en Guillaume le Clercs *Fergus*). Terecht prijzen zij de levendige verteltrant van de Middelnederlandse dichter(s).

De tekst van de *Ferguut* is door de editeurs vastgesteld op basis van een microfilm van het unieke handschrift Ltk. 191 en het facsimile dat er in 1974 van verscheen. De corresponderende regel-voor-regel-vertaling is soepel en betrouwbaar. De welkome uitgave wordt afgesloten door aantekeningen van diverse aard (commentaar bij emendaties, literair-historische informatie, etc.), een register van eigennamen en een bibliografie.

Bart Besamusca